

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Йовка Тишева

Катедра по български език, Факултет по славянски филологии
СУ „Св. Климент Охридски“

за дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен **“доктор”** по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност Филология - чужди езици, ДП „Филология - чужди езици“

Автор на дисертационния труд: Мария Ладовинска

Тема на дисертационния труд: „За неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език“

Данни за автора на дисертационния труд и за докторантурата

Мария Ладовинска е завършила специалността „Италианска филология“ във Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ през 1997 г. Нейният професионален стаж е свързан изцяло с преподаването на италиански език в различни курсове и програми, насочени към разностранна аудитория. От 1997 г. до 2000 г. тя е преподавател по италиански език в начален и в гимназиален курс в 105 СОУ "Атанас Далчев", София, а от 2001 г. до 2003 г. е хоноруван преподавател по италиански език в ЧСОУ „Артис“ в София. В периода 1997 – 1999 г. е хоноруван преподавател в НАТФИЗ "Кр. Сарафов", където води курсове по практически италиански език. От 1999 г. до 2003 г. М. Ладовинска е хоноруван преподавател в Центъра за чужди езици на НБУ и води курсове по италиански за преподаватели от НУКК (Италиански лицей) и курсове по италиански за граждани. В периода от 1999 до 2002 г. е хоноруван преподавател във Факултета по класически и нови филологии и във Философския факултет на СУ, където води съответно курсове по практически италиански език, лексика и разговор за в специалността „Италианска филология“ и по практически италиански език и специализиран превод в специалността „Европеистика“. От 1 октомври 2003 г. Мария Ладовинска е асистент в Департамент „Чужди езици и култури“ във Факултета за базово образование на НБУ.

На 26 септември 2007 г. Мария Ладовинска е зачислена като редовен докторант по професионално направление 2.1. Филология в докторска програма „Филология - чужди езици“. Тя работи под научното ръководство на доц. д-р Нели Раданова. Научен консултант на докторантката е проф. д-р Мони Алмалех. Мария Ладовинска е отчислена е с право на защита през декември 2010 г. По време на докторантурата тя е участвала в три семинара на НБУ със съвместни презентации: през 2007 г. в съавторство с П. Петкова-Сталева – „Културният фактор при преподаването на чужд език“; през 2008 г. с П. Петкова-Сталева, Д. Давидова – „Грешките, които помагат да научаваме (продуктивност на поправянето на грешки)“; през 2010 г. с П. Петкова-Сталева – „Рекламните клипове в чуждоезиковото

обучение”. Докторантката е участвала с доклад и в Първата международна конференция по романско езикознание, проведена на 7 и 8 април 2009 г. в НБУ.

Данните за периода на обучението показват, че докторантката е разширила своята общотеоретична подготовка в методологията на научните изследвания в хуманитаристиката. Дисертационният труд, авторефератът, публикациите по темата на дисертацията и цялата административна документация по процедурата са оформени коректно и при спазване на всички изисквания на Закона за развитието на академичния състав в Република България, на Правилника за приложението му и на Наредбата за развитието на академичния състав на НБУ във връзка с процедурата за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд на Мария Ладовинска „За неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език“ е разработен във важна за италианистиката и актуална за преподавателската работа област, която е свързана с особеностите на езиковоспецифични структури, чиято интерпретация би могла да постави преводачите или студентите, изучаващи италиански език, в проблемни ситуации. Работата представлява цялостно и задълбочено изследване на структурните и семантичните особености на изречения с инфинитивен подлог, чиято референция може да се изясни или на базата на информацията от целия текст, или чрез екстралингвистичните знания и опит на реципиента. Ще посоча, че доколкото съм запозната, това е и първото цялостно проучване по темата, направено от български италианист.

Актуалността на темата произтича и от многопластовостта на разглеждания обект. Той може да се отнесе, от една страна, към случаите на нарушаване на граматичната норма, базирани на някаква семантична аномалия (аграматичност според използвания от авторката термин), а от друга – към т.нар. „синтактично деструктурирани изказвания“ (според Р. Симоне). Не на последно място, в работата се коментират и прояви на езиковата икономия като универсална тенденция в комуникацията, отразяваща стремежа на носителите на езика към оптимизиране на езиковите средства.

Обектът на проучването е ясно и точно определен: „глаголният инфинитив в италианския език и неясният му подлог в подчиненото инфинитивно изречение, който не може да бъде извлечен чрез граматиката на изречението, и идентифицирането на актанта му в случаите на неясна референция“ (стр. 5–6). Макар и малко по-метафорично дефиниран, предметът на изследването също е открит: „невидимите“ семантико-синтактични отношения и явления, свързани с подлога на италианския глаголен инфинитив в подчиненото инфинитивно изречение“. Основната научна цел – „откриването на стратегиите за идентифицирането на подлога на инфинитива с неясна референция“ (стр. 8), е реалистична, постижима и отговаря на темата на дисертацията. Много точно М. Ладовинска посочва, че след като целта ѝ да се разбере защо нарушаването на синтактичните норми не пречи на разбирането на текста, ще се анализират начините, по които носителите на езика тълкуват конструкции, а не синтактичната им структура. Формулираните седем научни задачи произтичат от основната цел и точно представят етапите, през които преминава проучването.

Изследването е насочено към проверката на две хипотези:

- В съвременния италиански език има необичайни/неграматични употреби на инфинитива, при които подлогът му е различен от този на главния глагол, а в главното изречение липсва елемент, чийто antecedent може да се съотнесе с инфинитива.
- Текстовите откъси, които съдържат такива инфинитивни конструкции, са разбираеми за носителите на езика при наличие на достатъчно обширен контекст или на съответни фонові знания.

Изследователският корпус, съставен за целите на работата, включва двадесет примера, извлечени от над 1000 страници съвременна италианска художествена проза. Избрани са пет романа от съвременни автори, публикувани в периода 1989 – 2006 г. Съставен е и корпус от данни, събрани чрез метода на анкетирането. Анкетата е проведена с 20 носители на италиански език като първи, а целта ѝ е всеки от участниците да интерпретира определен брой изречения от корпуса с примери от художествени текстове. Тук ще посоча, че определянето на участниците в анкетата като *респонденти* или *отзовали се* би било по-коректно вместо използваното в дисертацията *информанти*.

3. Познаване на проблема

Теоретичната рамка на изследването е разработена след проучването на 86 библиографски източника, посочени в края на дисертацията. Заглавията в този списък са на български, италиански, английски и руски език. При все по-масовото публикуване на научни текстове в електронен формат и наличието на електронни версии на периодичните списания оформянето на отделен списък с онлайн библиографски източници, струва ми се, е вече изживяна практика.

Мария Ладовинска познава общотеоретичните моделите за представяне на строежа на сложното изречение, особеностите на семантичната структура на предикатите, принципите за изграждане на текста и начините за постигане на текстовата свързаност. В частнотеоретичен план, тя е отлично осведомена за спецификите в употребата на инфинитива и оформянето на инфинитивни подчинени изречения в италианския език. Надеждна теоретична база за анализ на емпиричните данни в дисертацията изгражда възприетото от авторката разбиране, заявено от Ст. Димитрова за общите ментални процеси като част от човешката природа и възможността в различните езици да им съответстват различни езикови форми. На този фон ще посоча една донякъде парадоксалната ситуация, която се създава в резултат на посоченото като от авторката като мотив за отказ от съпоставителни анализи или търсене на преводни еквиваленти. М. Ладовинска посочва, че след като в българския език няма инфинитив, съпоставките са „невъзможна задача с оглед на разбирането на явлението от редови носители на българския език“ (стр. 8). Това твърдение, както и бележка 87 на стр. 81, до голяма степен влизат в противоречие с идеята за наличието на граматични трансформации при превод, отразяващи морфосинтактичните специфики на езика източник и на езика цел. Съпоставки на равнището на синтаксиса и семантиката, а не на морфологично равнище (част от което са и неличните глаголни форми) са възможни между различни по тип езици, напр. в типологичен

план. Все пак обаче, работата на М. Ладовинска не е в полето на съпоставителното езикознание или на теорията на превода, а е ориентирана само към спецификите на инфинитивните конструкции в италианския език. В този смисъл мога да направя заключението, че авторката е запозната с теоретичните разработки на водещи италиански и български езиковеди, а в общотеоретичен план – с актуалните постановки на съвременната текстолингвистика.

Добрата осведоменост на докторантката по проблематиката личи и в коментарите за съдържанието на някои от термините, използвани в текста, напр. текст и подтекст, кохезия и кохерентност, номинативни вериги, анафора, антецедент и др. Струва ми се, че е необходимо да се прецизират термините *управление* и съответно *управляващ глагол*. Разбирането на авторката е доста широко и на практика тя използва като синоними *управляващ глагол* и *глагол в главното изречение/главен предикат*. В класическото разбиране глаголт управлява своите аргументи, тоест цялата пропозиция/подчиненото изречение, а не само глагола в подчиненото изречение.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от 169 стр. основен текст, организиран в увод, седем глави, списък на библиографията, списък на източниците, от които са ексцерпирани примерите, и четири приложения. В първото е представена анкетната карта, чрез която са събрани данните от носителите на езика за това как те интерпретират инфинитивните конструкции. Второто и третото приложение представляват превод на италиански на четвърта и пета глава от дисертацията. В последното приложение са включени откъси от корпуса във варианта, в който са публикувани в издания на български език. Не съм запозната с конкретно изискване глави от дисертацията да са преведени на чужд език и преводите да се оценяват като част от основния текст (възможно е да има такова, което поради спецификата на областта, в която аз работя, не е достигнало до мен); не намерих и мотивация в самата работа какво е наложило включването на тези преводи в работата. Все пак тези преведени части са с доста голям обем – от 184 да 249 стр.

Като цяла структурата на дисертационния труд е балансирана и отговаря на спецификата на този тип научен текст. По моята скромна преценка има известен дисбаланс в последователността на трета, четвърта и пета глава. Ако пета глава, в която се коментират резултатите от анкетата, беше веднага след представянето на методите за събиране на корпуса и дизайна на анкетата, вероятно щеше да се постигне по-голяма стегнатост в изложението и по-обоснована и логически мотивирана връзка. Сега между тези две части, свързани с един и същ обект, „се вклиняват“ анализите на номинативните вериги в примерите от корпуса с художествени текстове. Това донякъде пренасочва вниманието на читателя, след като в края на трета глава той се е запознал със структурата на анкетата.

Първа глава „Базови понятия и проблеми“ (стр. 14–54) М. Ладовинска прави обзор на основните понятия, използвани в работата, и представя някои проблеми при граматичния и текстолингвистичния анализ на езиковите единици. Изяснени са особеностите на неличните

форми на глагола в съвременния италиански език: причастие, деепричастие, инфинитив, като е подчертана функционална близост на деепричастието с наречията, на причастието с прилагателните и на инфинитивът със съществителните. След като в увода е посочено, че работата не е съпоставителна, включването на раздела 1.2. *Неличните глаголни форми в българския език в съпоставка с неличните форми на глагола в италианския език* не е достатъчно мотивирано. И без да се правят специални сравнения, данните за граматиката на двата езика (описателните граматика) дават информация за асиметрията в организацията на системата на неличните глаголни форми. Убедително са представени теоретичните постановки на текстолингвистиката, които М. Ладовинска ще следва при анализите в четвърта глава. Засегнати са и някои други значими за темата въпроси: ментални пространства и езикова икономия. Главата завършва с доста конспективно представяне на някои публикации, свързани с теорията за семантичните роли. Този преглед също остава до голяма степен самоцелен, защото в анализите на емпиричните данни авторката на практика не прилага тази теория.

Втора глава „История на проблема“ (стр. 55–73) също е обзорна. В нея се реферират пет текста на италиански автори, в които е засегнат въпросът за инфинитивните изречения – три нормативни граматика, една генеративна граматика и една монография. Тук ще посоча като положителна страна в работата на докторантката, че тя е установява контакти с италианските си колеги, по-специално с датската италианистка Г. Скуте, и това е повлияло върху качеството на проведената изследователска работа и обективността на направените изводи. Обобщението в края на тази глава очертава синтактичните и логико-семантичните характеристики на конструкциите „главен глагол + инфинитив с различни подлози“. С оглед на синтактичната функция на подлога на инфинитива по отношение на глагола в главното изречение резултатите от този преглед показват, че трудно да се дадат правила, „тъй като почти винаги съществуват едновременно двете възможности – функция както на пряко допълнение, така и на непряко допълнение на главния глагол“ (стр. 73). М. Ладовинска прави извода, че е по-оправдано подлогът на инфинитива да се интерпретира като логико-семантичен, а не синтактичен подлог. Когато подлогът на инфинитива е кореферентен с допълнението от главното изречение, според авторката, има *семантично* управление. В тези случаи не би ли било по-точно да се говори за *контрол*, а не за управление?

Трета глава „Корпусът и анкетата“ (стр. 74–80) представя параметрите за събиране на данните от художествените текстове, за организирането им в корпус и за включването на част от тях в проведената анкета. Представени са респондентите и стъпките при организиране и провеждане на самата анкета. Както и самата авторка посочва, информиранията лица са с доста сходни социално-демографски характеристики: възраст, образование, социален статус, свързан с обучение/академична среда и това естествено води до сходни резултати в получените отговори.

В четвърта глава, озаглавена „Текстолингвистичен анализ“ (стр. 81–120), М. Ладовинска анализира двадесет откъса от корпуса, съдържащи минимален контекст за идентифицирането на неизразения подлог на инфинитива. Данните включват поредица от изречения от

оригиналният текст, превод според официалната публикация на романите на български или буквален превод, ако чрез него по-ясно може да се открие референта на неизразения подлог. Авторката предлага символен запис на номинативните вериги от всеки анализиран пример, включващ формите, с които съответните кореферентни елементи се появяват в текста. Чрез прилагането на този механизъм за проследяване референцията на подлога достига до идентификация на подлога в инфинитивното изречение. Отчетени са особеностите при избор на различни средства: проформи клитики или празни проформи, лексикални средства или местоименни форми.

Тази глава убедително доказва уменията на М. Ладовинска да провежда самостоятелно задълбочени анализи на равнището на текста, проследявайки механизмите за изграждане на текстовата свързаност и в частност – кореферентните елементи, насочващи към неизразения подлог, като кохезивно средство. Резултатите от анализите са обобщени в две таблици, което също затвърждава много доброто впечатление за аналитичните умения на докторантката. Инфинитивният подлог с неясна референция участва в номинативни вериги, в които останалите кореферентни елементи са предимно имплицитни (по подразбиране). В номинативната верига най-често е регистрирана функцията подлог (106 номинации), но кореферентният елемент може да е и пряко допълнение (9 номинации) или непряко допълнение (18 номинации).

В някои от примерите би следвало да се коментират по-подробно пресупозициите на реципиента и общите знания за света като фактори за очертаване на множеството от потенциални референти на неизразения подлог. Същото важи и за лексикалната семантика на предикатите, напр. откъс АВ(51/52); откъс от FV(28) до (FV)257 и др. Твърдението, че „Със синтактичната си функция на сказуемно определение, съществителното „socio” представлява повторение на подлога на „diventare” (стр. 92), не е точно, защото според терминологията на традиционната граматика съществителното *съдружник* не е сказуемно определение.

В пета глава „Анализ на отговорите на информантите“ (стр. 121–158) се коментират резултатите от проведената анкета с носители на езика. В обобщение се посочва, че при липса на граматични средства за идентифициране на неизразения подлог, анкетираните прибегват до логико-семантични средства. Интересно е, че според данните лексикалната семантика оказва влияние при късите откъси и много рядко при дългите. При дългите откъси, в които в роля на антецедент се появяват само „празни“ синтагми, а следващите номинации са слаби, контекстът влияе за идентифициране на неизразения подлог. Отговорите на анкетираните лица доказват хипотезата за важността на фоновите знания и на контекста при разрешаване на въпроса за референта на инфинитива.

Според мен информацията от шеста глава „Резултати от анализа“ (стр. 159–165) би могла да се включи като разширение към изводите съответно в края на пета и в края на четвърта глава. В сегашния вариант тя повтаря до голяма степен обобщения, до които авторката е достигнала след проведените текстолингвистичен анализ и след обобщението на данните от анкетата. По-различното са диаграмите, чрез които се онагледяват количествените данни, до които достигат анализите в четвърта глава.

В заключителната част М. Ладовинска обобщава резултатите от анализите на двата типа емпирични данни. Тя отбелязва, че са потвърдени и двете работни хипотези. Данните от художествените текстове показват, че в съвременния италиански език съществуват необичайни употреби на инфинитива, при които подлогът му е различен от този на главния глагол и не е представен от какъвто и да е елемент в главното изречение. Като първостепенен фактор за идентифициране на референта на неизразения подлог се посочва контекстът: „при наличие на достатъчно обширен контекст, който надскача рамките на изречението и на лингвистичния контекст, текстовите откъси, които съдържат нерегламентирани от граматиката на изречението употреби на инфинитива с подлог с неясна референция, се оказват напълно разбираеми“ (стр. 168). Добре би било последните две страници от заключението да не повтарят казаното в увода, а например да очертават нови въпроси за продължаване на изследванията по темата.

5. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Макар в темата на дисертационния труд да фигурира синтактична терминология, приносите в работата трябва да се отнесат към полето на текстолингвистиката, тъй като изводите от проведените анализи насочват към значимостта на широкия контекст (фоновите знания за света) и езиковия контекст (номинативните вериги в текста) при „компенсиране“ на граматични дефицити. Приноси в работата са ясно и точно представени. Те произтичат от проведеня анализ на емпиричните данни. Успешно е изпълнена основната цел на изследването. Потвърдени са работните хипотези, формулирани в началото на изследването.

Седемте приноса, посочени в дисертацията, подлежат на известно прецизиране. Първият принос е по-скоро констатация за наличието на неизследван проблем, а не предложение за неговото решаване. Вторият принос е по-скоро обобщение на резултатите от реферативния обзор във втора глава. Данни за третия принос в текста липсват, тъй като не са направени съпоставки върху емпирични данни (оригинал и превод) с оглед на варианти, трансформации или еквиваленти на инфинитивните конструкции в българския език.

Останалите четири приноса показва постиженията на Мария Ладовинска при решаването на научно-приложен проблем чрез методи, съответстващи на съвременните постижения на науката и практиката. Значим научно-приложен принос е представеното оригинално решение на актуален проблем, свързан с извеждане на формалните особености на инфинитивните конструкции в италианския език и употребите им при нарушаване на граматичните правила за кореферентност на подлога. Дисертацията разширява полето на изследванията, очертано в италианските граматика и в монографични проучвания по въпроса, тъй като е първото проучване, посветено на този тип конструкции, от български италианист. Приносни са и изводите за стратегиите, използвани от носителите на езика за идентифициране на референта на подлога, и факторите, които имат решаващо значение при текстове с различна дължина. Систематизираният емпиричен материал оформя специфичен паралелен корпус, който може да се определи като приложен принос на дисертацията.

6. Преценка на автореферата и на публикациите по дисертационния труд

Авторефератът на дисертацията точно и ясно представя структурата на труда, направените наблюдения и анализи и резултатите от тях, както и научните приноси на дисертационния труд. Всички те са лично дело на авторката в резултат на прилагане на разработената от нея комплексна методика за анализ на емпиричните корпусни и анкетни данни.

Мария Ладовинска е представила списък с 11 публикации по темата на дисертацията. Две от тях са в сп. „Чуждоезиково обучение“, а останалите са в сборници от научни прояви, организирани от НБУ. Количествената и качествената оценка на представените публикации показва, че те в значителна степен надхвърлят минималните изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Препоръчвам резултатите от изследването да бъдат представени и чрез публикации в български или чуждестранни научни списания в областта на общата лингвистика, романистиката, чуждоезиковото обучение или съпоставителното езикознание.

Заключение

Текстът, представен от Мария Ладовинска, отговаря на формалните и съдържателните изисквания за дисертационен труд. Това е цялостно задълбочено изследване по актуален научен проблем, в резултат на което авторката достига до важни изводи в полето на общото езикознание, синтаксиса, семантиката на изречението, лингвистиката на текста.

Оценявайки актуалността на темата на дисертационния труд „За неясната референция на инфинитивния подлог в съвременния италиански език“, постигнатите резултати и направените изводи, предлагам на уважаваното Научно жури да присъди на Мария Ладовинска образователната и научна степен „доктор“ в областта на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, научна специалност Филология - чужди езици.

12.09.2023 г.

проф. д-р Йовка Тишева

